

LEGAL AND POLITICAL SCIENCE

«ІНСТИТУТ КОНТРАСІГНАТУРИ - ЯК СКЛАДОВА ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ»

Куцин Я. М.

Україна, місто Ужгород, Ужгородська місцева прокуратура Закарпатської області, прокурор прокуратури, здобувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства Ужгородського національного університету

ARTICLE INFO

Received 14 February 2018

Accepted 28 February 2018

Published 12 March 2018

KEYWORDS

countersignature,
president,
prime minister,
minister,
parliamentary control,
parliament,
system of «inhibitions and counterbalances»

ABSTRACT

This article is devoted to the study of the origin of the possibilities of the countersignature institute in Ukraine as a component of parliamentary control in the system of "checks and balances", revealing the shortcomings of the counter-signature in the process of its implementation in our state, relying on the experience of the French and Czech republics. Within the framework of the presented material, the idea was proposed to introduce the term "countersignature" into the Constitution of Ukraine and its use within the framework of the implementation of parliamentary control.

Comparing the mechanism of the institution of countersignature in Ukraine with the identical effect of this procedure in the Czech Republic and France, we come to the conclusion that in France and the Czech Republic, the acts subject to the procedure of contraction are closely monitored by the parliament of these republics by means of certain mechanisms. In Ukraine, parliamentarian, although they control the acts issued by the President of Ukraine, which are subject to contraction, but they exercise this control, can be said on their own initiative (according to the abovementioned Decrees of the Constitutional Court of Ukraine) because they do not have official authority under this. At the same time, there is no clear-cut principled interaction between the Government and the President regarding the institution of contradiction in the system of deterrence and counterbalance. At first glance, the range of issues that can influence the politics of the head of the Udong leader and other members of the Cabinet of Ministers of Ukraine is large. Unfortunately, the Prime Minister of Ukraine, having both the constitutional and other institutions, is fully implementing due to the lack of a minimum mechanism and procedure for applying the countersignature institution in practice

© 2018 The Author.

Вступ. Відносини органів державної влади в системі «стримувань і противаг» досліджуються в різних аспектах. З метою чіткого усвідомлення сутності цього механізму в правовій доктрині потрібно визначитися з поняттями: «стримування» і «протипага». Тлумачення цих слів у словнику української мови наступне: стримувати – заважати, перешкоджати здійсненню, вияву чого-небудь [1, с.771]. Протипага - те, що протидіє чому - небудь, урівноважує щось [2, с.315].

У правовому вимірі загальною рисою цих понять є їх законодавче закріплення в нормах конституційного права, обмежу-вальний характер та коло їх реалізації, а саме: повноваження, які діють в рамках взаємодії органів державної влади. Відмінність між ними закладено у самому лексичному значенні слова, яке означає дію. Стримування - це така правова

норма, яка не дозволяє владним структурам здійснювати певні дії. Протипага – це те явище, що протистоїть, тобто відповідна правова дія, яка здійснюється у відповідь, з метою щось урівноважити. Порівнюючи ці поняття робимо висновок: одні повноваження виконують функцію стримування, інші - функцію протипаги. Отже, з цього випливає, що одна і та сама правова дія одночасно виконує роль стримування для однієї гілки влади і протипаги для іншої. Фактично ці механізми застосовуються державними структурами після виявлення певних порушень законодавчих норм однією із гілок влади.

Актуальність обраної тематики полягає, насамперед у тому, що незважаючи на тривалий період незалежності, Україна продовжує перебувати у стані політичної нестабільності, що супроводжується різними

протиріччями між представниками вищих органів державної влади, які, здійснюючи нормотворчу діяльність, часто керуються не соціальною необхідністю певних нормативно-правових актів, а натомість приймають популістські рішення та закони в інтересах окремих політичних або представницьких груп, які не несуть значну користь суспільству.

Особливо суперечливим бувають нормативно - правові акти Президента, які підлягають підпису (контрасигнації) Прем'єр - міністра та відповідного міністра. Водночас конституційно не визначено механізм відмови щодо підписання актів Президента, які підлягають контрасигнуванню, і не передбачено можливості визнання таких актів неконституційними.

Т. Б. Купченко наголошує про те, що умовний характер інституту контрасигнування полягає в тому, що конституції сучасних держав не передбачають будь - якої спеціальної відповідальності

обумовленої неналежним змістом контрасигнованого акту [3, с.78].

Підтримуючи цю думку, ми впевнені, що контрасигнований акт повинен підлягати парламентському контролю щодо його законності, обґрунтованості та відповідності соціальним реаліям. Тобто, контрасигнатура повинна виступати не тільки як складова механізму «стримування і противаги» між урядом і президентом, а і як вид парламентського контролю над цими сумісно підписаними документами з боку парламенту.

Метою статті є дослідження можливостей інституту контрасигнатури у процесі реалізації контрольних повноважень парламенту, із урахуванням досвіду Французької та Чеської республік.

Виклад матеріалу. Розглянемо механізм дії «стримування і противаг» при взаємодії парламенту, уряду та президента у різних країнах в табличному варіанті. (Таблиця 1).

Таблиця 1. Механізм дієвості «стримувань і противаг». Порівняльна таблиця

Стимування	Противаги
Вето глави держави	
Для парламенту	Для голови держави
п. 1 ст. 50 Конституції Чехії [4], ст. 10 Конституції Франції [5], п. 30 ст. 106 Конституції України [6]	
Подолання вето голови держави	
Для голови держави	Для парламенту
ч. 4 ст. 94 Конституції України [6], п. 2 ст. 50 Конституції Чехії [4]	
Розпуск парламенту	
Для парламенту	Для голови держави
п. 1 ст. 35 Конституції Чехії [4], ст. 12 Конституції Франції [5], ст. 90, п.8 ч. 1 ст. 106 Конституції України [6]	
Вотум недовіри уряду	
Для уряду	Для голови парламенту
абз.1 ст. 72 Конституції Чехії [4], ст. 49 Конституції Франції [5], ч. 1 ст. 87, ч. 2 ст. 115 Конституції України [6]	
Резолюція осуду	
Для уряду	Для голови парламенту
ст. 49 Конституції Франції [5]	
Відставка уряду	
Для уряду	Для голови парламенту
ч. 2 ст.73 Конституції Чехії [4], ст. 50 Конституції Франції [5], ч. 2 ст. 115 Конституції України [6]	
Питання про недовіру до уряду	
Для парламенту	Для уряду
ч. 2 ст.72 Конституції Чехії [4], абз. 2 ст. 49 Конституції Франції [5], ч. 1 ст. 87, ч. 2 ст. 115 Конституції України [6]	
Контрасигнатура рішень (дій) голови держави	
Для голови держави	Для уряду
п.3ст.63 Конституції Чехії [4], ст. 19 Конституції Франції [5], ч.4 п.31ст.106 Конституції України [6]	
Перевірка нормативно-правових актів на конституційність	
Для голови держави, парламенту, уряду	Для судової системи
п.п ст.87 Конституції Чехії [4], ст. 61 Конституції Франції [5], ч.15ст.106, ч. 1 ст. 151 Конституції України [6]	

У даній таблиці ілюстративно доведено, що діяльність трьох гілок державної влади у країнах зі змішаною формою правління становить взаємозалежний характер, який характеризується відсутністю чітких меж у відносинах між ними, що може привести до порушення балансу принципу «розподілу влади».

Отже, всі механізми «стримування і противаги», які вступають в дію в разі виявлення нормотворчих порушень з боку однієї із гілок влади, часто при певній нестабільності в суспільстві також набувають політичної заангажованості, що і обумовлює політичну спрямованість контрольної діяльності.

У парламентських республіках, як ми бачимо, реальна влада голови держави обмежена правилом контрасигнатури (контрасигнація). Це означає, що акти голови держави набувають законної сили лише у разі підписання їх прем'єр - міністром або відповідним міністром.

Своє визначення поняття «контрасигнації» сформулювала Т. Купченко. Зокрема, вона вважає, що контрасигнування (від лат. *contra* – проти і *signare* – позначати, засвідчувати печаткою) полягає у скріпленні підписом голови уряду або уповноваженим на це членом уряду акта глави держави [3, с. 76].

Здійснюючи контрасигнування уряд і його очільник у багатьох країнах, по суті, перебирають на себе відповідні повноваження президента. Проте зазначений процес не можна сприймати надто спрощено, тобто, виключно як свідчення відсутності у глави держави вагомих владних можливостей. Головне призначення контрасигнування полягає в тому, щоб покласти політичну відповідальність за рішення (акти) глави держави на уряд та його окремих членів. Водночас контрасигнування фактично вказує на визнання з боку уряду законності і доцільності видання конкретних актів глави держави. За будь-яких умов контрасигнування забезпечує відповідним актам глави держави юридичну силу [7, с. 277-278].

Слід зазначити, що оскільки у Чехії парламентська форма правління, то президент фактично позбавлений права самостійно видавати нормативно - правові акти. Відповідно до частини 3 статті 63 Конституції Чехії, прийняті рішення президента вступають в силу після їх підписання головою уряду або уповноваженого ним члена уряду. Крім цього, Конституція Чехії зобов'язує уряд ретельно підходити до контролю будь - якого законодавчого акту, запропонованого Президентом, його виваженості та

відповідності європейським стандартам, оскільки за рішення Президента Республіки, яке вимагає підпису голови уряду або уповноваженого ним члена уряду, несе відповідальність Уряд [4].

Отже, із вказаного вище ми можемо зробити висновок про те, що діяльність Президента Чехії контролюється і з боку парламенту, і з боку уряду. Не надто вплинула на зміцнення позицій інституту президента в Чехії і конституційна реформа 2013 року, після якої Президента стали обирати прямим голосуванням [4].

Натомість, у Конституції Франції, з метою посилення влади Президента, зроблено деякі винятки із правила контрасигнатури. Так, він може на власний розсуд підписувати деякі акти, не скріплюючи їх підписами міністрів. Тобто, фактично посилено арбітражні повноваження Президента країни, оскільки статтею 5 Конституції Франції передбачено, що: «Він забезпечує своїм арбітражем нормальне функціонування публічних влад...». Слід зазначити, що відповідно до Конституції V Республіки, парламент Франції втратив своє верховенство з-поміж інших органів влади. Однак, він забезпечує свою конституційну правову позицію шляхом використання контрольних повноважень своїми інституційно оформленими засобами у різноманітних сферах публічного життя [5].

З цією метою парламентом прийнято Закон №96-5017 від 14.06.1996 «Про створення комітету з оцінки і контролю публічної політики», яким вказаному Комітету надано право отримувати будь - які дані або документи адміністративного і фінансового характеру, а також висувати аналогічні вимоги особам або органам, які потрапляють до сфери його впливу [8].

Загалом, метою роботи цього Комітету є забезпечення парламенту достовірною інформацією за допомогою власних зусиль та засобів, а також у зменшенні його залежності від виконавчої влади в частині інформаційного забезпечення. Відповідно до положень цього Закону Комітет в інтересах парламенту чітко веде контроль за тими законодавчими актами, які підлягають контрасигнації [8], відповідно до статті 19 Конституції Франції [5].

Особливості “української” моделі контрасигнації полягають у тому, що в нашому законодавстві не існує офіційного тлумачення терміна “контрасигнатура”, бо він не вживається у чинному законодавстві взагалі [9, с. 55]. Венеціанська комісія

неодноразово звертала увагу на недовершеність українських конституційних приписів щодо регламентування процедури контрасигнатури. Особливо наполегливо Венеціанська комісія рекомендувала ефективно використовувати механізм контрасигнації після Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2010 №20-рп/2010 [10], яким відновлено дію попередньої редакції норм Конституції України, зауважуючи, що на практиці цей механізм застосовується дуже рідко, якщо застосовується взагалі [11].

Не можна сказати, що інститут контрасигнування в Україні не привертав уваги українських науковців. Серед дослідників інституту контрасигнування такі відомі науковці, як: Бисага Ю. М., Белов Д. М., Болдирєв С. В., Малкіна Г. М., Купченко, Т. Б., Плахотнюк Н. Г., Совгіря О., Шаповал В. М. та інші.

Так, на думку вітчизняних учених, інституту контрасигнування в Україні відводиться двояка роль: по - перше, контрасигнування дозволяє Уряду мати свою думку щодо актів Президента України, які підлягають контрасигнуванню, по-друге, у випадку збігу їх позицій, знімає з Президента власне відповідальність за реалізацію його указів і розпоряджень [12, с. 142].

Водночас зазначається, що в Україні процедура контрасигнування не відповідає класичному уявленню теорії конституційного права про неї, оскільки не передбачена подальша доля акта у випадку відмови від його підписання Прем'єр-міністром України чи відповідним міністром. У зв'язку із цим, ця процедура носить скоріше характер візування актів глави Української держави, а не їх контрасигнування [13, с. 12].

З цією думкою не згодні науковці Бисага Ю. М. та Белов Д. М., які чітко розмежовують ці поняття. Контрасигнатура – не просте візування з огляду на теорію управління, а дія, що має істотне юридичне значення. По-перше, вона підтверджує, що акт глави держави прийнятий у порядку, встановленому процедурою, і є чинним. При цьому обов'язковість контрасигнатури позбавляє главу держави можливості вольового видання актів без дотримання належної процедури. Принаймні відсутність контрасигнатури свідчить про її порушення. По-друге, контрасигнатура переносить відповідальність, пов'язану з прийняттям актів, у разі наявності в них помилок, пробілів, невідповідності іншим законам із глави держави на контрасигнуючу особу.

Акти, прийняті главою держави в порядку самостійного здійснення ним своїх дискреційних повноважень, контрасигнатури не вимагають [14, с. 136–137]. Підсумовуючи сказане вище, можемо зробити висновок: процес «візування» відмінне від контрасигнатури явище і означає: напис на документі, який засвідчує, що його перевірено офіційною особою [15, с. 667].

Інститут контрасигнатури має конституційне закріплення у частині 4 статті 106 Конституції України [6]. Процедурні аспекти контрасигнування визначені Законом України «Про Кабінет Міністрів України» [16].

Враховуючи нашу думку про те, що механізм контрасигнації є опосередкованою формою здійснення парламентом контролю дій Уряду і Президента, актуальним є аналіз положень законодавства України та практики реалізації його норм, що стосується процедури контрасигнації.

Порівняно з конституційним положенням частини 4 статті 106 Конституції України 1996 року, в якій акти Президента України - підлягали скріпленню підписами Прем'єр-міністра України та міністра, відповідального за акт та його виконання, в 13-ти із 31-го пункту статті 106 Основного Закону, у чинній Конституції Парламент, в силу своїх законодавчих і контрольних повноважень, зменшив перелік положень пунктів статті 106 Конституції України, які підлягають контрасигнації. Відповідно до діючої Конституції України, підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання, скріплюються акти Президента України, видані ним у межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21 частини першої статті 106 Конституції України [6].

Деякі науковці, зокрема Кобрин В. С., вважають, що потрібно переглянути у бік збільшення сфер контролю з боку Прем'єр-міністра України та міністрів за діяльністю Президента України [17, с. 202-203].

Той факт, що Парламент України контролює процедуру контрасигнування, підтверджує звернення 52 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» до Конституційного Суду, хоча Конституційний Суд України своєю Ухвалою і відмовив у відкритті конституційного провадження. Депутати у конституційному поданні зазначали, що, всупереч частині четвертій статті 106 Конституції України, зазначений

Указ не було скріплено підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання, і це ігнорування процедури контрасигнування, на думку його авторів, свідчить про недійсність Указу Президента. Конституційний Суд України у своїй Ухвалі відзначив, що суб'єкт права на конституційне подання не навів обґрунтування такого твердження [9, с. 55-56].

Результати дослідження. Розглядаючи механізм контрасигнатури, який виступає як стримуючий елемент для голови держави і як урівноваження повноважень для уряду, здається, що цей механізм не стосується парламенту. На наш погляд, це далеко не так. Контрасигнатура - це з боку парламенту дієва форма контролю як над повноваженнями президента, так і над повноваженнями уряду, оскільки парламент, виходячи із певних суспільно - політичних обставин, може звзвити механізм контрасигнатури або, навпаки, розширити його, як ми показали на прикладі Франції, Чехії та України.

Ми повністю підтримуємо висновок Г. Н. Малкіної про те, що незалежність Прем'єр-міністра України і міністрів від Президента України надає іншого сенсу інституту контрасигнатури: із засобу зняття юридичної відповідальності з Президента України і покладення її на Кабінет Міністрів України він перетворюється на засіб контролю Кабінетом Міністрів України Президента України. Контрасигнація – правовий інститут, сутність якого полягає в тому, що особа (прем'єр-міністр або міністр), яка скріпила своїм ім'ям акт глави держави, бере на себе політичну і юридичну відповідальність за цей акт, а глава держави персональної відповідальності не має. Наявність інституту контрасигнації свідчить про певну залежність глави держави від уряду, який, у свою чергу, несе політичну відповідальність перед парламентом [18, с. 343].

Події, які викликали резонанс в недалекому минулому в нашій країні щодо процедури контрасигнації при прийнятті Закону «Про Кабінет Міністрів України», привели до кризової ситуації у відносинах Президента України та Уряду. Президент В. Ющенко вважав, що процедура контрасигнування обмежує його конституційні права як голови держави і посилює надмірний контроль за його діями з боку Уряду. У чинному Законі України «Про Кабінет Міністрів України» Президент, на нашу думку, має необмежене право скріплення правового документа, виданого ним в межах його конституційних повноважень, а саме: "Прем'єр-міністр України і міністр, відповідальний за акт Президента України,

виданий Президентом України в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21 частини першої статті 106 Конституції України, та за виконання такого акта, зобов'язані скріпити його своїми підписами у п'ятиденний строк з дня надходження акта для скріплення" [16]. Уряд фактично беззастережно бере на себе відповідальність за будь – які акти глави держави, навіть якщо вони будуть суперечити політиці самого уряду та навіть Конституції України.

Отже, Парламент України, спостерігаючи за існуючою процедурою контрасигнації у системі «стримувань і противаг» між урядом і президентом, не може усунутися від оцінки діяльності виконавчої влади, оскільки уряд відповідальний перед парламентом. У разі виникнення конфлікту між цими двома інститутами влади (Урядом і Президентом), Парламент має вносити корективи в процедуру контрасигнатури, які б унеможливили створення кризових явищ у роботі уряду і президента, незалежно від того, які політичні сили вони представляють. Крім цього, у разі підписання урядовими особами документа, представленого Президентом, який би суперечив законодавству або політиці держави, не можна визначити за змістом названої статті Конституції України, хто ж буде відповідати за допущені помилки: Уряд чи Президент? Якщо порівняти формулювання відповідного положення у Чеській Республіці, то воно звучить інакше: «За рішення Президента Республіки, які вимагають підпису голови Уряду або уповноваженого ним члена Уряду, несе відповідальність Уряд» (ч. 3,4 Конституції Чехії 1992 року) [3, с.513]. Чітко і ясно, як і в статті «Президент Республіки не несе відповідальності за здійснення своєї функції» (ч.3 ст.54 Конституція Чехії) [4].

Висновки. Порівнюючи механізм дії інституту контрасигнування в Україні із тотожно дією цієї процедури в Чехії і Франції, приходимо до висновку, що у Франції та Чехії акти, які підлягають процедурі контрасигнування, пильно контролюються з боку парламенту цих республік шляхом визначених механізмів. В Україні парламентарі, хоч і контролюють акти, видані Президентом України, які підлягають контрасигнації, але здійснюють вони цей контроль, можна сказати, за своєю ініціативою (про це свідчать вище названі Ухвали Конституційного Суду України), тому що не мають при цьому офіційного повноваження. В той же час і між Урядом та Президентом не окреслені чіткі принципи взаємодії щодо інституту

контрасигнування в системі «стримування і противаги». На перший погляд, спектр питань, який дає змогу впливати на політику голови держави з боку очільника Уряду та інших членів Кабінету Міністрів України, є великий. На жаль, Прем'єр-міністр України, маючи такі конституційні можливості, не здатний їх реалізувати сповна у зв'язку з відсутністю усталеного механізму та порядку застосування інституту контрасигнації на практиці.

Т. Купченко зазначає, що визначене законодавством повноваження Уряду ініціювати проекти актів Президента України, брати участь у їх підготовці та вносити ці проекти на розгляд Президента обумовлює можливість Кабінету Міністрів України істотно впливати на їх зміст. Це не виключає права Президента України змінити свою позицію щодо підготовлених Кабінетом Міністрів України проектів указів та розпоряджень при їх підписанні, що у свою чергу може створити певне підґрунтя для конфліктних ситуацій у цій сфері. Виходячи з цього, вона вважає за доцільне запровадження в Основному Законі положень, відповідно до яких акти Президента України, що підлягають контрасигнуванню, повинні бути офіційно опубліковані із зазначенням підписів відповідних посадових осіб, які їх контрасигнували [3, с.76-80].

На нашу думку, офіційного опублікування таких актів замало. Ми вважаємо, доцільно скористатися досвідом французьких і чеських парламентарів щодо встановлення офіційного контролю над актами, які підлягають контрасигнуванню, і внести в Основний Закон, по-перше: термін «контрасигнатура»; по-друге, надати

Парламенту конституційне право контролювати акти Президента, які підлягають контрасигнації, на предмет їх відповідності Конституції та Законами України; по-третє, вважати контрасигнатуру одним із видів здійснення парламентського контролю над законодавчою діяльністю уряду і президента.

Практика формування та втілення концепції розподілу влади в конституційних нормах держав в залежності від їх форми правління, свідчить, що глава держави при певних політичних умовах приймає на себе управління її справами. Це зазвичай різко посилює важелі виконавчої влади. За нашими спостереженнями більше посилення виконавчої влади відбувається в разі, коли Президент і голова уряду належать до однієї політичної сили і, видаючи документи, які фактично не контролюються з боку Парламенту, тобто ті, які підлягають контрасигнуванню, створюють певний закритий блок виконавчої влади, який може відтіснити парламент з передових позицій нормотворчої діяльності і контролю за забезпеченням прав і свобод людини і громадянина. При існуючих положеннях Конституції України перевірити на конституційність ці акти може Конституційний Суд. Однак, по-перше, до нього потрібно направити звернення щодо сумнівного нормативно - правового акту, а по-друге, він не завжди відкриває провадження (приклад ми наводили вище). Отже, вказані обставини підсилюють нашу впевненість у необхідності віднесення контрасигнації до об'єктів парламентського контролю, як це відбувається у Франції і Чехії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та інші ; Акад. наук Укр. РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 9. – 1978. – 920 с.
2. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та інші ; Акад. наук Укр. РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 8. – 1977. – 928 с.
3. Купченко, Т. Б. Правовий механізм контрасигнації актів Президента України [Текст] / Т. Б. Купченко // Наук. зап. Ін-ту законодавства Верховної Ради України. – 2013. – № 1. – С. 76–80.
4. Конституція Чеської Республіки: Закон № 1/1993 Coll. //Офіційний веб - портал «www.psp.cz». - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>.
5. Constitution de la République française: Constitution du 4 octobre 1958 //Офіційний веб - портал «Assemblée nationale». - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/constitution.asp>.
6. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР//Відомості Верховної Ради України.-1996.-№30. - ст. 141. //Офіційний веб - портал «zakon3.rada.gov.ua». - [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>.
7. Шаповал, В. М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс: підручник / В.М.Шаповал.- 2-ге вид., перероб. і допов. - К.: Юрінком Інтер,2010.-464с.-бібліогр.: с.453-454.

8. LOI no 96-517 du 14 juin 1996 tendant à élargir les pouvoirs d'information du Parlement et à créer un Office parlementaire d'évaluation des politiques publiques //Офіційний веб - портал «www.legifrance.gouv.fr». [Електронний ресурс]. – 1996. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000376641&fastPos=52&fastReqId=1609338031&categorieLien=id&oldAction=rechTexte>.
9. Болдирев С. В. Інститут контрастигнатиї як засіб взаємодії Президента та Уряду України: проблеми та перспективи / С. В. Болдирев // Державне будівництво та місцеве самоврядування. Вип. 27. – 2014. – С. 53–61.
10. Ухвала Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 у справі № 2-22/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу. <http://www.ccu.gov.ua/uk/index>; [Електронний ресурс].– Режим доступу. <http://zakon.rada.gov.ua/>.
11. Висновок Європейської Комісії за демократію через право (Венеціанська комісія) № 599 CDL-AD(2010)044 «Про конституційну ситуацію в Україні» [Електрон. ресурс]. – // Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2010\)044-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2010)044-e).
12. Плахотнюк Н. Г. Повноваження Президента України як основний елемент інституту президентства в Україні [Текст] / Н. Г. Плахотнюк // Вісник Української академії державного управління. – 1998. – № 1. – С. 138–146.
13. Плахотнюк Н. Г. Інститут президентства в Україні: конституційно правовий аспект: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 1999. – 20 с.
14. Бисага Ю. М. Контрастигнатиї актів глави держави: український та зарубіжний досвід / Ю. М. Бисага, Д. М. Белов // Правова держава. – 2006. – Вип. 17. – С. 136–140.
15. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та інші ; Акад. наук Укр. РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1970–1980 –. – Т.1. - .1970.- 799 с.
16. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 07.10.2010р. //Відомості Верховної Ради. – 2011. – №9. – Ст.58.с.2] [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
17. Кобрин В. С. Проблеми практичного функціонування інституту контрастигнатиї актів глави держави в Україні [Електронний ресурс] / В. С. Кобрин // Видавництво Львівської політехніки. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/34631/1/32_200-205.pdf.
18. Малкіна Г. М. Інститут контрастигнатиї у системі способів реалізації політичної відповідальності: світовий та український довід [Текст] / Г. М. Малкіна // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки. Наук. вісник : зб. наук. праць./ Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Українська АН. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 36. – С. 342 – 347.